

ФІНАНСОВІ ВІДНОСИНИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ**FINANCIAL RELATIONS IN SOCIAL SPHERE**

У статті проаналізовано погляди різних вчених-економістів щодо тлумачення терміна «фінансові відносини». На основі їх узагальнення і доповнення визначено основні характеристики фінансових відносин. З'ясовано участь держави у фінансових відносинах. Досліджено моделі фінансових відносин, схематично відображено їх взаємозв'язок та здійснено порівняльний аналіз їх основних характерних ознак. З'ясовано, що вибір моделі фінансових відносин залежить від пріоритетного джерела фінансування та стратегічних напрямів витрачання бюджетних коштів. Подано авторське тлумачення терміна «фінансові відносини». Окремо визначено ознаки фінансових відносин у соціальній сфері. Схематично відображено взаємозв'язок складових елементів фінансових відносин у системі соціальної сфери, а саме: поняття, ознаки, матеріальний зміст, суб'єкти, об'єкт (фінансові потоки), інструменти (гроші і грошові зобов'язання), соціальна інфраструктура й фінансове забезпечення (фінансові ресурси). Охарактеризовано кожну складову фінансових відносин у соціальній сфері. Здійснено класифікацію суб'єктів фінансових відносин: соціальні, інституційні суб'єкти й користувачі.

***Ключові слова:** соціальна сфера, фінансові відносини, моделі фінансових відносин, фінансове забезпечення, соціальна інфраструктура.*

Постановка проблеми. Соціальна сфера, поряд з економічною, є однією з найважливіших сфер суспільного розвитку. За допомогою соціальної сфери забезпечуються соціальні інтереси населення, умови побуту й праці, задовольняються потреби в освіті, охороні здоров'я, культурі й духовному розвитку.

Соціальна сфера представлена сукупністю галузей, які формують загальні умови розвитку особистості, забезпечують розширене відтворення трудового, інтелектуального і споживчого потенціалу суспільства [1, с. 7].

Також соціальна сфера об'єднує низку об'єктів інфраструктури, які забезпечують її розвиток і сприяють відтворенню людини та задоволенню її матеріальних і духовних потреб.

Зауважимо, що функціонування будь-якої сфери суспільства, у т. ч. й соціальної, можливе лише за наявності ефективних, стабільних і збалансованих фінансових відносин у країні, які спроможні забезпечити оптимальний розподіл і перерозподіл її фінансових ресурсів.

Зважаючи на це, вважаємо, що з'ясування ролі фінансових відносин у соціальній сфері є актуальним і потребує ґрунтовного дослідження.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Проблеми соціальної сфери є предметом дослідження у наукових працях таких зарубіжних вчених: Р. Абубакіров, Д. Гелбрейт, В. Іванов, Ю. Лукін, С. Марєєв, Г. Слезінгер, Дж. Стігліц, Р. Тьюлз, а також вітчизняних вчених-економістів: О. Амоша, В. Антонюк, В. Вакуленко, Г. Волобуєва, Л. Гордієнко, С. Дорогунцов, П. Єщенко, О. Заставецька, О. Ігнетенко, А. Карпенко, Т. Карпова, І. Кінаш, Г. Климко, В. Козак, В. Куценко, О. Лебединська, С. Львовичкін, М. Орлатий, Я. Остафійчук, Н. Пігуль, І. Серватинська, В. Скура-тівський, І. Царук, А. Чухно, А. Ягодка та ін.

Термін «фінансові відносини» є надзвичайно часто вживаним у наукових доробках вчених-економістів, зокрема у працях таких науковців: Л. Демиденко, В. Опарін, М. Сімакович, Н. Сушко, Т. Черничко та ін.

Відаючи належне науковим напрацюванням цих науковців, слід відзначити, що реалії сьогодення потребують уточнення сутності та основних характерних ознак фінансових відносин у соціальній сфері.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних складових елементів фінансових відносин в системі соціальної сфери.

Викладення основного матеріалу дослідження. Визначимо сутність фінансових відносин у соціальній сфері. Для цього з'ясуємо тлумачення терміна «фінансові відносини».

Поняття «фінансові відносини» широко використовується зарубіжними і вітчизняними вченими-економістами в їхніх дослідженнях. Зауважимо, що визначення цього поняття є досить усталеним, а тому не потребує значних дискусій з приводу його сутності.

Зауважимо, що досить часто поряд із поняттям «фінансові відносини» використовують поняття «фінансово-кредитні відносини», що, по суті, є одним і тим же, оскільки кредит є частиною фінансів. Тобто, термін «фінанси» є значно ширшим, ніж термін «кредит». Вважаємо, що використання терміна «фінансово-кредитні відносини» є недоречним. Доцільніше і правильніше використовувати термін «фінансові відносини», якщо ми говоримо про всі фінансові ресурси, і використовувати термін «кредитні відносини», якщо йдеться лише про кредитні ресурси.

Т. Черничко вважає, що фінансово-кредитні відносини – це «складові грошових відносин, пов'язані з формуванням та використанням грошових коштів для забезпечення безперервності процесу реального відтворення, а також отримання додаткового доходу від максимального використання фінансових ресурсів» [2].

Як відзначає Л. Демиденко, фінансові відносини – це «частина грошових відносин, яка пов'язана з формуванням та використанням грошових фондів з метою забезпечення розширеного відтворення, задоволення потреб суб'єктів господарювання та населення, здійснення економічних, соціальних, політичних та інших функцій сучасної держави» [3, с. 103].

Також, на думку Н. Сушко, фінансові відносини можна визначити як «сукупність грошових відносин між підприємствами як юридичними особами і господарюючими суб'єктами, з одного боку, і державою, з другого боку, пов'язаних з формуванням і використанням специфічних фінансових ресурсів, що забезпечують функціонування держави і відтворювання підприємств як елемента виробничо-економічної системи суспільства» [4].

Дещо інше визначення надає В. Опарін. Так, фінансові відносини – це «відносини, які, відображаючи рух вартості від одного суб'єкта до іншого, характеризують обмінні, розподільні і перерозподільні процеси і проявляються у грошових потоках» [5, с. 40].

American Association for Physician Leadership під фінансовими відносинами розуміє відносини, які передбачають індивідуальні вигоди від отримання заробітної плати, роялті, права на інтелектуальну власність, плати за консультування, гонорарів, частки власності (наприклад, акції, опціони на акції або інтерес іншої власності, за винятком диверсифікованих взаємних фондів) або іншу фінансову вигоду [6].

В американському словнику Investor Words зазначено, що фінансові відносини – це такі відносини з громадськістю, які, в першу чергу, фокусуються на громадських відносинах, що стосуються фінансових/інвестиційних питань, і, як правило, пов'язані з юридичними нормами [7].

Узагальнюючи та доповнюючи наведені визначення, можна констатувати, що фінансові відносини:

- по-перше, пов'язані з грошима (фінансовими ресурсами, вартістю);
- по-друге, беруть участь у формуванні й використанні фінансових ресурсів та у процесах розподілу і перерозподілу;
- по-третє, обслуговують рух вартості валового внутрішнього продукту і національного доходу;
- по-четверте, проявляються у грошових потоках;
- по-п'яте, забезпечуються сукупністю взаємодіючих інститутів держави і суб'єктів господарювання.

Варто відзначити, що основним учасником фінансових відносин є держава, яка через систему фінансових відносин забезпечує реалізацію своїх інтересів:

- 1) розв'язання задач бюджетного характеру і формування бюджетних, позабюджетних фінансових фондів цільового призначення;
- 2) вплив на економіку, проведення політики економічного зростання, інвестицій, податків, дотацій і соціальної орієнтації [8].

Тобто, для держави фінансові відносини є інструментом управління економікою – за допомогою фінансових відносин акумулюються і розподіляються (перерозподіляються) фінансові ресурси, тим самим забезпечуючи рух економіки.

Кожній країні притаманні власні характерні риси фінансових відносин. Але у світовій практиці виокремлено три основні моделі фінансових відносин, які побудовані, виходячи з рівня централізації ВВП у бюджеті. Йдеться про ринкову економіку.

Крім того, є й неринковий тип економіки, так званий адміністративний. Для такої економіки характерна зовсім інша модель фінансових відносин.

На рис. 1 проілюстровано моделі фінансових відносин.

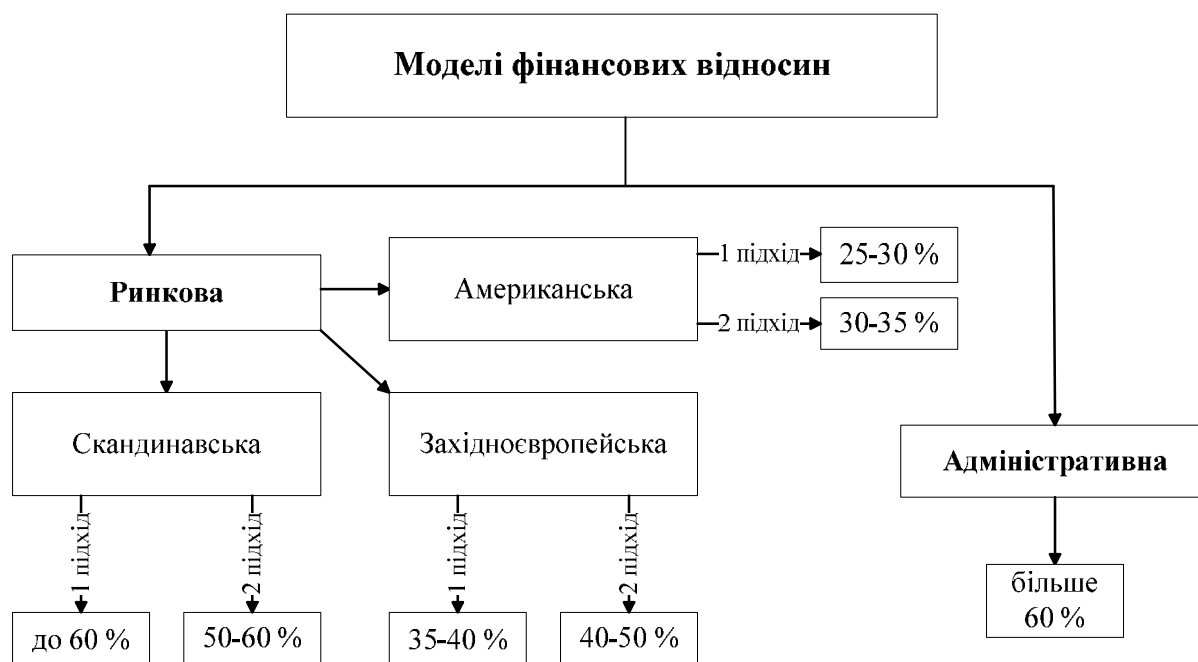

Рис. 1. Моделі фінансових відносин*

*Джерело: побудовано автором на основі [5; 9; 10].

Таким чином, за критерієм послідовності розподілу ВВП виділяють ринкову й адміністративну моделі фінансових відносин.

Адміністративна модель передбачає, що більше 60 % ВВП концентрується у бюджеті держави і не бере участі у розподільних відносинах. Державний бюджет формується за рахунок податку з обороту (централізований чистий дохід) і прибутку підприємств (децентралізований чистий дохід), а близько 40 % залишається на підприємстві [10, с. 306].

Ринкова модель фінансових відносин припускає, що першочергово ВВП розподіляється між тими, хто зайнятий у його створенні (у вигляді заробітної плати і прибутку підприємств), а потім у результаті перерозподілу наповнюється державний бюджет (шляхом відрахування податків і платежів) [10, с. 307].

Порівняємо ознаки адміністративної та ринкової моделей фінансових відносин та відобразимо їх у табл. 1.

Таблиця 1

Характерні ознаки моделей фінансових відносин*

№ з/п	Адміністративна модель	Ринкова модель
1	модель є закритою для суспільства	модель є відкритою для суспільства
2	модель не показує реального рівня доходів фізичних і юридичних осіб	модель точно відображає рівень доходів кожної фізичної й юридичної особи
3	доходи фізичних і юридичних осіб не показують їх внесок у створення ВВП	доходи фізичних і юридичних осіб показують їх внесок у створення ВВП
4	не можна точно визначити рівень оподаткування	достовірно визначається рівень оподаткування (кожний суб'єкт знає, скільки він заробляє і скільки віддає державі)
5	немає стимулів до продуктивності праці	є стимулом до зростання доходів і виробництва і підвищення продуктивності праці

*Джерело: складено на основі [10].

Другий критерій класифікації моделей фінансових відносин – рівень централізації ВВП у бюджеті, згідно з яким виділяють американську, скандинавську та західноєвропейську моделі.

Для американської моделі характерним є незначний рівень бюджетної централізації – 25-30 % (В. Федосов, С. Юрій [11; 12]) або 30-35 % (Д. Коваленко, В. Венгер [10]). Така модель передбачає мінімальне втручання держави у фінансову й соціальну сфери та максимальне самофінансування юридичних осіб і самозабезпечення фізичних осіб. При такій моделі держава надає соціальну допомогу лише тим верствам населення, які не спроможні обійтися без неї. Американська модель фінансових відносин характерна для такої країни, як США.

Скандинавська модель передбачає значний рівень централізації ВВП у бюджеті – до 60 % (В. Федосов, С. Юрій [11; 12]) або 50-60 % (Д. Коваленко, В. Венгер [10]). Для країн з такою моделлю фінансових відносин характерним є високий рівень доходів населення і оподаткування; високий рівень соціального забезпечення і розгалужена соціальна сфера (освіта, охорона здоров'я, культура тощо). Скандинавська модель фінансових відносин застосовується у таких країнах, як Данія, Норвегія, Фінляндія і Швеція.

Рівень централізації ВВП у західноєвропейській моделі становить 35-45 % (В. Федосов, С. Юрій [11; 12]) або 40-50 % (Д. Коваленко, В. Венгер [10]). Ця модель характеризується поміркованим рівнем оподаткування та наданням державою соціальних послуг, зокрема наявністю значних фінансових витрат на освіту. Вона передбачає фінансування соціальної сфери з використанням двох джерел – держави і комерційних структур. Модель є характерною для країн Західної, Центральної та Східної Європи.

Дослідивши моделі фінансових відносин, можна констатувати, що кожна країна вибирає свій шлях розвитку фінансових відносин залежно від рівня розвитку країни та рівня суспільної свідомості, економічної стратегії країни, специфіки та особливостей податкової, бюджетної, соціальної політики тощо. Вибір моделі фінансових відносин залежить також від того, яке джерело фінансування бюджету є пріоритетним та які напрями витрачання бюджетних коштів є стратегічними для держави.

Отже, узагальнюючи виконане дослідження розуміння сутності фінансових відносин, можна визначити їх таким чином – це складова економічних відносин, яка проявляється шляхом взаємодії у грошовій формі суб'єктів економічної системи різних рівнів з метою забезпечення економічного зростання та соціального розвитку.

Виконане дослідження також дає змогу визначитися із місцем і роллю фінансових відносин у системі соціальної сфери (рис. 2).

Зауважимо, що фінансовим відносинам у соціальній сфері притаманні такі ознаки:

- 1) виникають у результаті фінансової діяльності;
- 2) виникають з приводу грошей;
- 3) одним із суб'єктів має бути орган соціальної сфери;
- 4) мають задовольняти соціальні потреби.

Важливою складовою соціальної сфери є її інфраструктура – сукупність матеріальних об'єктів, які забезпечують загальні умови для ефективної діяльності людини в усіх сферах суспільного життя [12].

Вважаємо, що соціальну інфраструктуру доцільно класифікувати таким чином: соціально-побутова інфраструктура та соціально-культурна інфраструктура.

Соціально-побутова інфраструктура спрямована на створення умов для відтворення людини як біологічної істоти (через побутове середовище), задоволення її потреб через належні умови життя.

Соціально-культурна інфраструктура сприяє відтворенню духовних, інтелектуальних (через культурно-освітнє середовище) та фізичних властивостей індивіда, формуванню його як економічно активної особистості, що відповідає певним вимогам суспільства до якості робочої сили [14, с. 291].

До соціально-побутової інфраструктури відносяться житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування населення, торгівля і громадське харчування, транспорт і зв'язок. Соціально-культурна інфраструктура представлена такими галузями: освіта, охорона здоров'я, спорт і туризм, культура, соціальне забезпечення.

Матеріальним змістом фінансових відносин у соціальній сфері є поведінка всіх учасників цих відносин – суб'єктів, яких було згруповано таким чином:

- 1) соціальні – представлені державними органами влади, департаментами та інститутами, соціальними фондами, недержавними соціальними організаціями, а також профспілковими організаціями;
- 2) інституційні – це підприємства, громадські організації, банківські установи, благодійні організації, міжнародні фонди й організації тощо;
- 3) користувачі – населення, яке споживає соціальні послуги.

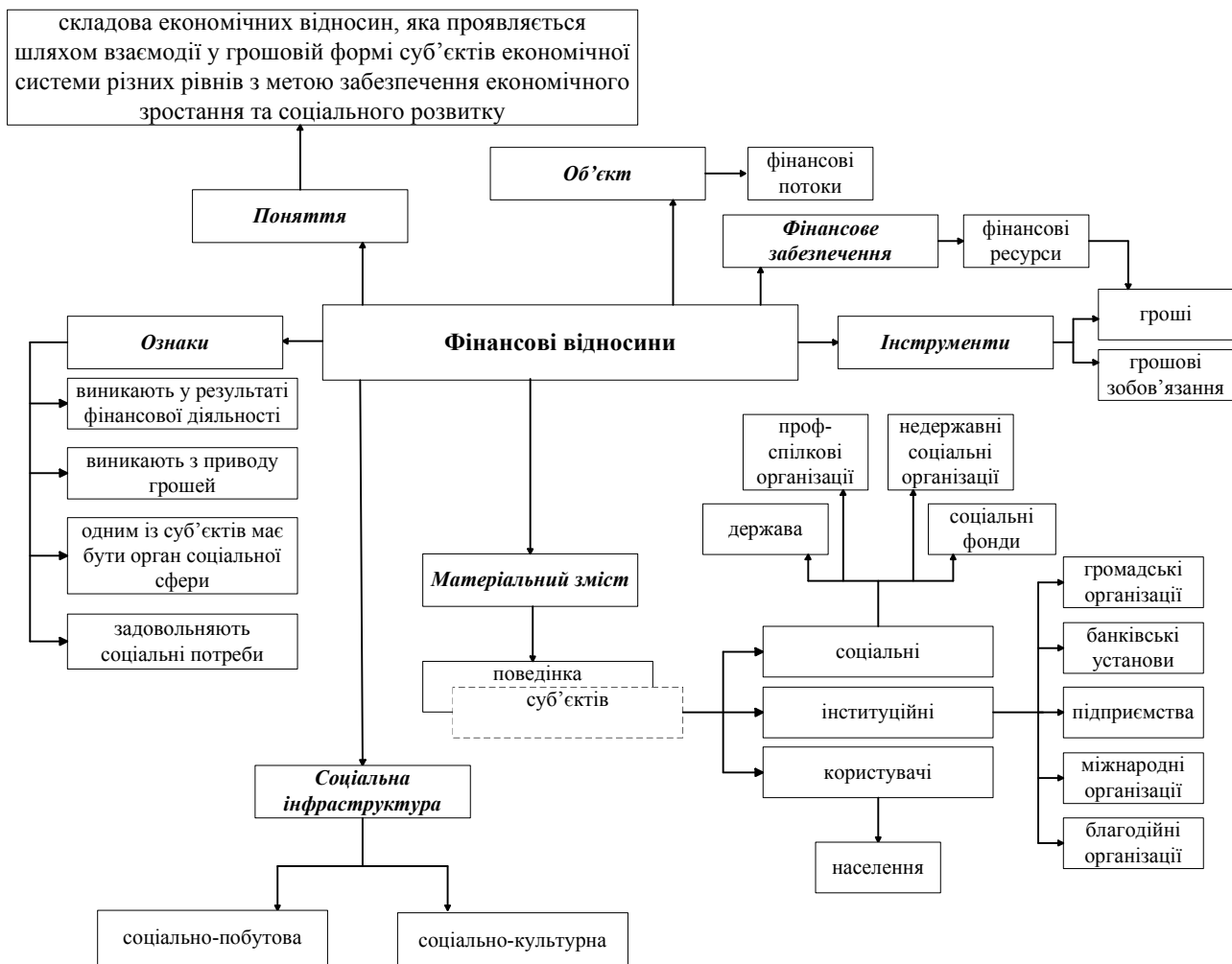

Рис. 2. Складові елементи фінансових відносин у системі соціальної сфери*

*Джерело: власна розробка автора.

Об'єктом фінансових відносин у соціальній сфері є грошові потоки – це безперервний процес надходження і витрачання грошових коштів у процесі фінансового забезпечення функціонування соціальної сфери. Процес надходження грошових коштів є вхідним грошовим потоком, а процес витрачання – вихідним грошовим потоком.

Надзвичайно важливим завданням є організація ефективного управління грошовими потоками, яке залежить від оптимізації фінансових потоків, тобто необхідно забезпечити фінансову рівновагу між надходженнями грошових коштів і виплатами на соціальні заходи, уникаючи при цьому надлишкової (нерентабельної) ліквідності.

З категорією «фінансові відносини» тісно пов'язане поняття «фінансове забезпечення», що являє собою сукупність джерел і форм фінансування суб'єктів господарювання.

Висновки. Отже, у даному дослідженні було визначено місце фінансових відносин у системі соціальної сфери та виявлено основні складові елементи фінансових відносин: поняття, ознаки, матеріальний зміст, об'єкт, інструменти, соціальну інфраструктуру й фінансове забезпечення. Таке комплексне розуміння сутності фінансових відносин у соціальній сфері сприятиме ефективнішому формуванню і використанню фінансових ресурсів для соціального захисту і соціального забезпечення, що, в свою чергу, підвищить рівень і якість надання соціальних послуг і виконання соціальних гарантій.

Список використаної літератури

1. Заставецька О. В. Комплексний економічний і соціальний розвиток території: теоретичні та методологічні основи дослідження. Тернопіль, 1997. 233 с.

2. Черничко Т. В. Теоретичні аспекти дослідження змісту стабілізації фінансово-кредитних відносин. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2010. № 4. URL: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2010/v4/NV-2010-V4_52.pdf
3. Демиденко Л. М. Особливості фінансових відносин підприємства у сучасних умовах господарювання. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2013. Вип. 1 (6), т. 3. С. 102–107.
4. Сушко Н. М., Вдовенко Л. О. Фінанси. – Київ: Знання, 2010. 157 с.
5. Опарін В. М. Фінанси: загальна теорія. Київ: Вид-во КНЕУ, 2002. 240 с.
6. American Association for Physician Leadership. URL: <http://www.physicianleaders.org/docs/default-source/web-documents/2017-disclosure-form-annual-meeting.pdf>
7. Investorwords: biggest, bestinvesting glossary. URL: http://www.investorwords.com/7888/financial_public_relations.html
8. Сімакович М. В. Фінансові відносини держави і підприємств. Наукове товариство Івана Кушніра. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=57242>
9. Рябушка Л. Б. Роль бюджету в соціальній та економічній стабільності держави. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2012. № 1. С. 26–36.
10. Коваленко Д. І., Венгер В. В. Фінанси, гроші та кредит : теорія та практика : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 578 с.
11. Бюджетний менеджмент : підручник/[В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.]; за заг. ред. В. Федосова. Київ: КНЕУ, 2004. 864 с.
12. Фінанси : підручник / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.]; за ред. С. І. Юрія. Київ: Знання, 2008. – 611 с.
13. Пігуль Н. Г. Теоретичні основи формування соціальної сфери в сучасних економічних умовах. *Ефективна економіка*. 19.11.2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2506>
14. Єпіфанов А. О., Мінченко М. В., Дадашев Б. А. Управління регіоном: навч. посіб.; ред. А. О. Єпіфанов. Суми: УАБС НБУ, 2008. 361 с.

References

1. Zastavetska, O. V. (1997) A comprehensive economic and social development of the territory: theoretical and methodological foundations of research [Kompleksniy ekonomichniy i sotsial'niy rozvytok terytoryi: teoretychni ta metodologichni osnovy doslidzennya], Ternopil, 233 p.
2. Chernychko, T. V. (2010) "Theoretical aspects of the study of the contents of stabilization of financial and credit relations" ["Teoretychni aspekty doslidzennya zmistu stabilizatsii finansovo-kredytnykh vidnosyn"], *Visnyk Chernivets'kogo torgoveln'no-ekonomichnogo instytutu*, No. 4. URL: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2010/v4/NV-2010-V4_52.pdf
3. Demidenko, L. M. (2013) "Peculiarities of company's financial relations in current economic conditions" ["Osoblyvosti finansovykh vidnosyn pidpryemstva u suchasnykh umovah gospodaryuvannya"], *Naukovy pratsi Poltav's'koyi derzhavnoyi agrarnoyi akademii*, No. 1 (6), vol. 3, pp. 102–107.
4. Sushko, N. M., Vdovenko L. A. (2010) Finance [Finansy], Kyiv, 157 p.
5. Oparin, V. N. (2002) Finance: general theory [Finansy: zagal'na teoriya], Kyiv, 240 p.
6. American Association for Physician Leadership. URL: <http://www.physicianleaders.org/docs/default-source/web-documents/2017-disclosure-form-annual-meeting.pdf>
7. Investor words: biggest, best investing glossary. URL: http://www.investorwords.com/7888/financial_public_relations.html
8. Simakovych, M. V. "Financial relationships between the state and business" ["Finansovi vidnosyny derzhavy i pidpryemstv"], *Naukove tovarystvo Ivana Kushnira*. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=57242>
9. Ryabushka, L. B. (2012) "The role of the budget in social and economic stability of the state" ["Rol' byudzhetu v sotsial'niy ta ekonomichniy stabil'nosti derzhavy"], *Visnyk SumDU. Seriya "Ekonomika"*, No.1, pp. 26–36.
10. Kovalenko, D. I., Wenger, V. V. (2013) Finance, money and credit: theory and practice [Finansy, groshi ta kredit: teoriya ta praktyka], Kyiv, 578 p.
11. Fedosov, V., Oparin, V., Safonov, L. (2004) Budget management [Byudzhetniy menedzhment], Kyiv, 864 p.
12. Yuriy, S. I., Fedosov, V. M., Alekseyenko, L. M. et al. (2008) Finance [Finansy], Kyiv, 611 p.
13. Pihul N.G. "Theoretical foundations of social sphere in the current economic conditions" ["Teorytychni osnovy formuvannya sotsial'noyi sfery v suchasnykh ekonomichnykh umovah"]. *Efektivna ekonomika*, 19.11.2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2506>
14. Epifanov, A. O., Minchenko, M. V., Dadashov, B. A. (2008) Management by region [Upravlinnya rehionom], Sumy: UABS NBU, 361 p.

I. Prikhno**FINANCIAL RELATIONS IN SOCIAL SPHERE**

Social sphere, together with economic one, is one of the most important spheres of social development. Social interests of the population, life and labor conditions, its needs in education, health, culture and spiritual development are provided by social sphere. The essence and main characteristic features of financial relations in social sphere today require the clarification.

The study aims to determine the fundamentals of financial relations in social sphere.

The article analyzes different views of economists on the interpretation of the term "financial relations". Based on the generalization and supplement of these definitions the main characteristics of financial relations are determined. The participation of the state in financial relations is shown. The models of financial relations are researched, their interconnection is schematically shown and their main characteristic features are comparatively analyzed. It is founded that the choice of the model of financial relations depends on priority funding and strategic directions of budget spending. The author's interpretation of the term «financial relations» is given. The features of financial relations in social sphere are determined. The scheme of the fundamentals of financial relations in social sphere is elaborated. This scheme has brought together an understanding of such components of financial relations: the concept, features, material content, subjects, objects (cash flows), instruments (cash and cash commitments), social infrastructure and financial support (financial resources). Each component of financial relations in social sphere is characterized. The classification of subjects of financial relations is the following: social, institutional entities and users.

Keywords: *social sphere, financial relations, models of financial relations, financial support, social infrastructure.*